

## 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Kuraklığın Ankara'ya Yansıması

Eylem TEKEMEN ALTINDAŞ\*

### Özet

19. yüzyılda Dünyanın farklı coğrafyalarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin de birçok bölgesinde kuraklık ve onun doğal sonucu olan kıtlık yaşanmıştır. Bu makalede Osmanlı coğrafyasında Ankara özelinde 19. yüzyılda 1845, 1875, 1887, 1894 ve 1895 senelerinde yaşanan kuraklık ve etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Doğal afetlerden biri olarak kabul edilen kuraklığın Ankara'daki etkisi konusunda yaşanan zahire sıkıntısı, hububat eksikliği nedeniyle halkın yeterince beslenememesinden kaynaklanan ölümler ve halkın yakın yerlere göç etmesi, ailesiz kalan çocukların durumu, kuraklıktan dolayı kuruyan su kaynakları nedeniyle merkezdeki su sıkıntısının artmış olması, bölge halkının hijyen koşullarını sağlayamamasından dolayı ortaya çıkan hastalıklar gibi dikkat çeken hususlar ele alınmıştır. Ankara ve yakın çevresinde yaşanan olumsuzlukların giderilmesi konusunda hükümetin ve yerel idarecilerin tutumu, zahire sıkıntısı ve fiyatlardaki artış olayları üzerinde de durulmuştur.

**Anahtar kelimeler:** Kuraklık, Kıtlık, Ankara, Yardım, Göç

### The Reflection of the Drought in the Ottoman State to Ankara in the 19<sup>th</sup> Century

#### Abstract

In the 19th century, drought and its natural result famine came out in many parts of the Ottoman state as in the different geographies of the world. In this article, in the second half of the 19th century, the drought which came out in 1845, 1875, 1887, 1894 and 1895 the effects is tried to be examined particularly in Ankara in the Ottoman geography. Remarkable points like the matter of rations about the effect of drought that is accepted as one of natural disasters, emigration of locals to nearby places and deaths caused by inadequate nutrition due to lack of grain, the situations of the children without family, increase in water problem in the center because of dry water sources due to drought, emerging diseases as

\*Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, etekemen@hotmail.com

*the people of the region cannot provide hygiene conditions will be tried to be argued. Furthermore, the attitudes of the government and the local authorities about the elimination of problems in Ankara and its immediate surroundings, struggling with the elimination of the matter of rations and the price increase events are also focused on in this study.*

**Key words:** *Drought, Famine, Ankara, Aid, Migration.*

## Giriş

Kuraklık, dünyanın birçok bölgesinde aynı veya farklı zaman diliminde görülen bir olaydır. Kuraklığın doğal sonucu olan kıtlık, bölge halkı için en tehlikeli doğal afet olarak kabul edilir. Çünkü kuraklıkla beraber bölgede suların azalması bitkilerin yok olmasına, halkın zamanla zahiresiz kalmasına, hayvanların telef olmasına neden olmaktadır. Ekonomileri daha çok tarıma dayanan devletlerde, kuraklığın uzun veya kısa sürmesi ve arka arkaya tekrarlaması beraberinde yıkıcı olabilecek sonuçların yaşanmasına neden olmuştur.<sup>1</sup>

Osmanlı Devleti'nde halkın büyük bir bölümü çiftçilikle geçimini sağlamaktaydı. Yağışın az olduğu dönemlerde tarımla uğraşan kesim hasatta büyük kayıplara uğramaktaydı.<sup>2</sup> Kuraklığın yaşandığı bölgelerde halk, kuraklıktan etkilenmeyen veya daha az etkisinin görüldüğü bölgelere taşınmıştır. Göç hadisesi nedeniyle bölge halkının arazisi boş kalmakta ve tarımsal üretim azalmaktaydı. Bu da tarımsal ürünlerden alınan verginin düşmesine neden olmaktadır.<sup>3</sup>

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda ilk ciddi boyutlarda yaşanan kuraklık 1844 senesi kış aylarında yağışların azlığı nedeniyle etkisini 1845 senesinde göstermiştir.<sup>4</sup> Devletin birçok bölgesinde etkisini hissettiren kuraklık özellikle İç Anadolu bölgesinde yıkıcı sonuçların yaşanmasına neden olmuştu. Kuraklığın etkisi İstanbul, Kastamonu, Sivas, Diyarbakır, Bursa, Adana, Konya ve Ankara'da görülmüştür. Bu bölgelerde yağışın azlığı nedeniyle tarım alanlarından hububat elde edilemeyecek boyuta gelmişti. Ankara, Konya ve yakın çevrelerinin kuraklıktan etkilendikleri bölge idarecilerinin merkeze göndermiş oldukları yazılardan anlaşılmaktadır.<sup>5</sup> Bölge halkının beslenebilmesi için diğer bölgelerden yüksek fiyatla zahire tedarik edilmeye çalışılmıştır. Yaşanan kıtlıkla beraber bitki ve su kaynaklarının kuruması nedeniyle insan ölümleri yaşanmış olmasının yanı sıra hayvanlar telef olmuştur. Kuraklıkla birlikte artan su sıkıntısı bölge halkının hijyenik olmayan ortamda bulunmalarına neden olduğu için salgın hastalıklar da ortaya çıkmıştır.

1 Erol Tümertekin, "Türkiye Kurak Bölgelerinde Buğday Yetiştirme Devresi ile Kurak Devre Arasındaki Zaman Münasebeti", *Türkiye Coğrafya Dergisi*, C. 3, 13-14, ss. 107-127.

2 Ünal Akkemik, Nesibe Köse vd... "Anadolu'nun Son 350 Yılında Yaşanan Önemli Kuraklık ve Yağış Yılları", *Türkiye Kuvatıner Sempozyumu, Turqua-A*, İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, 2-5 Haziran 2005, s. 129.

3 D. Volkan Karaboğa, "Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Tarıma Etki Eden Faktörler ve Bu Faktörlerin Ortaya Çıkardığı Sonuçlar", *International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 6, December 2012, ss. 313-327.

4 Osmanlı Devleti'nde yaşanan kuraklıklar için bkz. Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", *TÜRKLER*, C. 10, Ankara 2002, ss.718-730; Nejat Berkmen, "Orta Anadolu'da Kuraklık", *Türkiye Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Dergisi*, S. 4, Ankara 1948, s. 8-13.

5 Saadet Tekin, "19. yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu'da Yaşanan Kuraklık Olayları", *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*, International Journal of Social Science, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2841>, Number:33, Spring I 2015, s. 331. (ss. 329-341)

## Ankara’da Kuraklık ve Kıtık

Osmanlı Devleti 1845 ve 1874 yıllarında iki büyük kuraklık ve sonucunda da kıtlık yaşamıştır. Yaşanan kuraklıklar Osmanlı Devleti’nin birçok yerinde olduğu gibi Anadolu’da da Ankara, Konya ve Bursa’da etkisini göstermişti. Kuraklığa bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık bölgenin tarımsal faaliyetlerinin büyük ölçüde düşmesine ve dolayısıyla tahıl ürünlerinde pahalılık yaşanmasına, hayat şartlarının zorlaşmasına neden olmuştur.

Anadolu coğrafyasında kuraklık, 1839 senesinde ilk belirtilerini göstermiştir. Bu durum karşısında Ankara yerel idaresi tarafından hükümet depolarında bulunan hububat halka dağıtılmıştı. Yerel idare böylelikle hububattaki fiyat artışını durdurmak istemişti. 1845 senesindeki kuraklık ve kıtlık Ankara suyunun çekilmesine neden olmuştu. Bunun üzerine halkın istekleri doğrultusunda Ankara suyu üzerine bir bent inşa edilmişti. Bir önceki sene yağışın az olmasından kaynaklanan üretimin azlığı ve 1845 yaz mevsiminin oldukça sıcak geçmesinden ötürü bölge halkının önceki senenin mahsullerini bitirmiş olmaları kıtlığın yaşanmasına neden olmuştu. Yaşanan kıtlık neticesinde Ankara ve yakın çevresi yardım talebinde bulunmuşlardı. Yöre halkının ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda hükümetten de yardım talebinde bulunmuştu. Ankara’da yaşanan kuraklık ve neticesinde kıtlık karşısında hükümet Ankara’nın yanı sıra Bursa ve Bolu’ya da yardım edilmesi için çalışmalara başlamıştı. Diğer bölge halklarının ve hükümetin kıtlığın olumsuzluklarını giderme çalışmaları yeterli olmamış, açlık nedeni ile Ankara ve çevresinde hem insan hem de hayvan ölümleri yaşanmıştır. Zorlaşan yaşam şartları nedeniyle Ankara’nın kuraklıktan etkilenen sancak ve kazalarından vilayet merkezine göç hareketi yaşanmıştı.

1845 senesi kuraklığında bölge idarecileri ve halkın isteği üzerine hükümet, Ankara ve yakın çevresi için tahıl üretim yerleri olarak bilinen başta Amasya, Zile, Çorum, Yozgat, Sivas olmak üzere diğer bölgelerden Samsun, Amasya, Çorum, Sivas ve Yozgat üzerinden Ankara’ya getirilmesi için çalışmalara başlamıştı. Hububatın yakın bölgelerden satın alınması fiyatların yükselmesine neden olmuştu.<sup>6</sup> Kuraklık yıllarında sadece hububat yardımı değil aynı zamanda nakdi para yardımında da bulunmuştu. Bozok ve Ankara emval vergisinden temin edilen paradan da 75000 kuruş kredi desteği ve merkezin isteği doğrultusunda Belediye Sandığı, Emniyet Sandığı, Menafi Sandığı ve Mal Sandığı gibi kuruluşlar da kuraklıktan etkilenenlere nakdi yardımda bulunmuştur.<sup>7</sup> Kuraklık mağdurlarına merkezin yardımında bulunması hazinenin

---

6 Kıtık ortamında hububat ve gıda maddelerinde arz-talep dengesi bozulmuş, ürünlerde fiyat artmıştı. Hükümet bu sorunu çözmek için Rumeli başta olmak üzere birçok yerden ucuz fiyata hububat temin etme yoluna gitmiştir. Bkz. Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*, İstanbul 2012, ss. 316-328; Tekin, a.g.m., ss. 331-332.

7 Menafi ya da Memleket Sandığının kuruluş amacı ve kurulması için bkz. Cavide Işıksal, “Emniyet Sandığı’nın Kuruluşu”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, XI/65, Ankara 1973; Musa Çadircı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997, ss. 338-339; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2011, ss. 88-89; Menafi Sandığının ziraatla uğraşanların ve aynı zamanda kuraklık gibi bir felakete uğrayanlara yardım etmektedir.

gelirlerinin azalmasına neden olduğundan taşrada yönetim birimlerinde olan hasıllata devlet, mağdurlara yardım amaçlı el koymuştur.<sup>8</sup>

Osmanlı Devleti'nde etkisini gösteren bir diğer kuraklık ise 19. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmıştır. 1869-1870 yılları arasında havaların oldukça sıcak geçmesi nedeniyle çiftçi ürün alamaz duruma gelmişti. Ankara vilayetinde 1873-1874 senelerinde kış aylarının çok sert geçmesi ve kuraklığın etkisinin devam etmesi yöre halkını tohumluk buğday stoklarını tüketmek zorunda bırakmıştı.<sup>9</sup> Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde kuraklık yaşanmasına rağmen ortaya çıkan kıtlıktan en çok etkilenen yer Ankara ve Konya olmuştur.<sup>10</sup> Oldukça zor şartlar altında geçen kış mevsiminden sonra yaşanan kuraklık neticesinde Ankara vilayeti genelinde elde edilen ürün önceki yılların onda biri kadardı. Hükümet bölge halkının ihtiyacını karşılamak için çalışmalara başlamasına rağmen nakliyatta karşılaşılan zorluklar nedeniyle zahire zamanında getirilememiştir.<sup>11</sup> Hükümet Ankara'nın et ihtiyacının karşılanabilmesi için öncelikle yakın olan yerlerden küçükbaş hayvan nakledilmesini istemiştir. Fakat hükümetin bu isteği Kastamonu başta olmak üzere diğer yerlerde de hoşnutsuzluğa neden olmuştur.<sup>12</sup> Kıtlık nedeniyle halkın yetersiz beslenmesinden dolayı bünyeler zayıf düşmüş ve beraberinde de salgın hastalıklar gelmiştir. Kıtlık yaklaşık 18.000 insanın ölümüne neden olmuştur.<sup>13</sup> Anne ve babaları kıtlıktan dolayı vefat eden çocuklar, askeri kışlada ihtiyaçlarının giderilebilmesi için toplanmıştır. Ama çocuklara kışlada sağlıklı bir ortam sağlanamaması üzerine bir islahhanenin<sup>14</sup> kurulması için çalışmalara başlanılmıştır. Fakat islahhane inşaatı için gerekli paranın yokluğundan dolayı yapılamamıştır.<sup>15</sup> Daha sonra Ankara'da aileleri vefat eden 100 kadar çocuk Ankara Valisi tarafından bakılmaları için yerli ailelere verilmiş ve ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanmıştır.

Bkz. *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 752, 24 Rebiülevvel Sene 306, Fi Teşrinisani Sene 304.

8 Erler, *a.g.e.*, ss. 194-196, 338-339.

9 Mehmet Tunçer, *Ankara (Angora) Şehri Merkezi Gelişimi (14.-20.Yüzyıl)*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001, s. 64; Erler, *a.g.e.*, s. 328. 1875 senesinde Ankara'da 1873-74'te yaşanan kuraklıkla ilgili raporlar hakkında bkz. Erdal Yavuz, "19. yüzyıl Ankara'sında Ekonomik Hayatın Örgütlenmesi ve Kent-içi Sosyal Yapı", *Tarih İçinde Ankara*, Ankara 2000, s. 206; 1874 senesinde yaşanan kıtlık nedeniyle Ankara halkına dağıtılan zahire ile ilgili bkz. BOA., A.}MKT.MHM., 463/81, 21 Receb 1290; BOA., A.}MKT.MHM., 466/65, 1290.

10 Erler, *a.g.e.*, s. 151.

11 Hükümet Ankara halkının zahire ihtiyacının karşılanması için gerekli olan paranın toplanması için Ankara Valiliği'ne izin vermesi ile ilgili olarak bkz. BOA., A.}MKT.MHM., 465/71, 10 Şaban 1290.

12 Kastamonu'daki yerel idarecilerin hükümete yazdığı cevap için bkz. BOA., A.MKT.UM., 1326/60, 12 Mayıs 1874.

13 Avram Galanti, *Ankara Tarihi I-II*, Ankara 2005, ss. 257-258; Bilal N. Şimşir, *Ankara... Ankara... Bir Başkent'in Doğuşu*, İstanbul 2006, s. 31; Erler, *a.g.e.*, s. 163.

14 Bekir Koç, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 2, Gaziantep 2007, ss. 113-127.

15 BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 108, Evrak No: 372.

tır.<sup>16</sup> 1878 senesinde Ankara’da daha önce de kurulmak istenen ıslahhanenin<sup>17</sup> inşası ve masraflarının karşılanması konusunda merkez ile Ankara arasında yazışmalar olmuştur. İslahhanenin yapılmasının zorunluluğunun nedenleri ve yapılacak masrafların nerden ve ne şekilde karşılanması gerektiğine dair haberleri en iyi Ankara vilayet gazetesinden öğrenmekteyiz.<sup>18</sup> Gazetede kuraklık yıllarında karşılaşılan durum nedeni ile bir ıslahhanenin yapılmasının zorunlu bir ihtiyaç olduğu ve bunun için de alınacak olan verginin, hayır sahipleri ve menafi sandığından gelecek olan yardımlar ile hemen inşaata başlanması için çalışmalarına hız verilmiş olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.<sup>19</sup>

1874 kıtlığıyla beraber Ankara kaza ve sancaklarından Ankara merkezine doğru bir göç hareketi yaşanmıştı. Ankara merkezine yaklaşık olarak 4.000 kişi göç etmişti.<sup>20</sup> Ama Ankara’nın yakın çevresinden yapılan göçler sonucunda umduğunu bulamayan halk yeniden göçe hazırlanmış ve yaklaşık olarak 30.000 kişi Adana, Bursa, Kastamonu, Sivas, Gümüşhane, Samsun, Tokat, Erzurum, Düzce, Bergama, Adapazarı, İzmit, İstanbul ve Halep’e gitmişti.<sup>21</sup> İstanbul’a giden Ankaralıların barınma sorunu ortaya çıkmış, hükümet bu sorunu çözebilmek için eskiden suçluların tutuklanıp çalıştırıldıkları İplikhane yani açık cezaevi bölgesine yerleştirmeyi uygun bulmuştu. Doğal olarak bu çözüm de yeni bir soruna neden olmuştu.<sup>22</sup>

Kıtlık nedeniyle Ankara merkez ve yakın çevresinden diğer bölgelere giden göçmenlerin bir kısmı zamanla geri gönderilmişti. Öncelikle İstanbul’da barınma konusunda sorun yaşayan mağdurların İzmit üzerinden gönderilmesine karar verilmişti. İstanbul’dan sonra Sivas, Amasya, Erzurum, Bursa’daki göçmelerin iadeleri başlamıştı. Kuraklıktan etkilenen bu ailelerin iadesi yerel idareciler tarafından tasvip edilmese de söz konusu kişilerin tarım yapabilmeleri ve geçinebilmeleri için hububat ve çift hayvanı verilmişti.<sup>23</sup>

---

16 Erler, *a.g.e.*, s. 156.

17 Ankara’da açılmış olan ıslahhane ile ilgili olarak bkz. Özkan Keskin, “Bozkırda Teknik Eğitim Teşebbüsü: Ankara Sanayi Mektebi”, ÇANAKKALE ARAŞTIRMALARI TÜRK YILLIĞI, S. 20, Bahar 2016, ss. 71-75.

18 Yaşanan kuraklıkla ilgili haberleri Vilayet gazetesinde dışında misyonerlerin faaliyetleri sonucunda İngiltere’de The Levant Herald gazetesinde de yer bulmuştur. Gazete öncelikle bölgedeki gayrimüslimler için daha sonrada Müslüman halk için yardım kampanyası başlatmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Yener Bayar, 1873-1875 Orta Anadolu Kıtlığı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, İstanbul 2013, ss. 103-118.

19 BOA.BEOAYN\_d\_0805, s. 37, Evrak No: 6.

20 Erler, *a.g.e.*, ss. 142-145, 157, 160, 177-178.

21 Erler, *a.g.e.*, s. 181, 202-209.

22 Açlıktan kaçan göçmenler İstanbul’un farklı yerlerinde yaşamaya başlamışlardı. Bu durumdan hem İstanbul halkı hem de hükümet memnun değildi. Dağınık halde bulunan göçmenlerin geri gönderilmesi için öncelikle bir araya toplanması gerekiyordu. Bayar, *a.g.t.*, s. 27; Erler, *a.g.e.*, ss. 179-180.

23 Yapılan yardımlar için bkz. Erler, *a.g.e.*, ss. 187-192, 198-202.

Bölge halkının zor şartlar altında hayata tutunmaya çalışmaları neticesiz kalmış ve birçok insan açlık nedeniyle ölmüş, hayvanlar telef olmuştu. Ankara vilayetinin genelinde yaşanmış olan kıtlıkta yaklaşık 627.290 kişinin açlık nedeniyle yaşam-ölüm arasında tehlikeli bir sınırdaki olduğu tespit edilmiş, söz konusu kişilere yardım edilebilmesi için bölgedeki idareciler durumu hükümete bildirmişlerdi. Kuraklığın neden olduğu üretim kaybı ile meydana gelen göç ve ölüm karşısında hükümet yardımında bulunmak amacıyla harekete geçmişti.<sup>24</sup> Hükümet Konya'da olduğu gibi Ankara için hemen hububat temin etmeye çalışarak bölge insanını zahiresiz bırakmak istememişti. Hükümet sadece hububat yardımı değil aynı zamanda askeri birliklere ait olan depolardaki kıyafet ve orduya ait nakliye hayvanlarını da vermişti.<sup>25</sup> Diğer bölgelerden kuraklık mağdurları için toplanan her türlü yardım ihtiyaç sahiplerine ulaşması için nakliyeye başlanılmıştı.<sup>26</sup> Yapılan yardım kampanyalarında yolsuzlukların çıkması ile merkez harekete geçerek nakdi yardımların "İane Musabin Komisyonu"nun tesis edilerek burada toplanmasını, taşrada da İstanbul'dakine benzer komisyonların oluşturularak yardımların mağdurlara sağlıklı bir şekilde ulaştırılmasını sağlamıştır.<sup>27</sup> Örneğin Ankara'da yaşanan kıtlık ile ilgili raporların merkeze ulaşmasından itibaren Dersaadet İane Komisyonu, vilayet halkına yardım edilmesi için Kol Ağası ve zahire sevk memurlarına nakdi yardımda bulunmuştur.<sup>28</sup>

1874 yılındaki kıtlık sonucu yaşanan açlık Ankara ve yakın çevresinde salgın hastalıkların (tifüs, sıtma, humma) ortaya çıkmasına da neden olmuştur.<sup>29</sup> Bu hastalıkların tedavi edilmesi için İstanbul'dan Ankara'ya doktor, eczacı ve tıbbi malzeme gönderilmişse de yapılan yardımlar yetersiz kalmıştır. Hastaların düzenli bir şekilde tedavi edilebilmesi için uygun hastanenin olmayışı nedeniyle süvari ve piyade kışaları kullanılmıştır.<sup>30</sup>

24 Erler, *a.g.e.*, ss. 162-163, 194.

25 Erzincan'dan gönderilen zahirenin Ankara'ya ulaştırılabilmesi için Sivas bulunan dördüncü ve Ankara'daki birinci ordu askerleri de yardımda bulunmuştur. BOA., Y.PRK. KOM., 5/2, 2 Zilkade 1304.

26 BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 83, Evrak No: 1085.

27 Yapılan nakdi yardımlar için bkz. Erler, *a.g.e.*, ss. 211-220; Kıtlık yıllarında merkezin kurduğu komisyonlar için bkz. *a.g.e.*, ss. 340-348; taşrada komisyonların kurulduğuna dair bkz. BOA, Ş.D., 1334/13, 28.03.1290; Ankara'da komisyonun kurulması ilgili olarak bkz. BOA, A.MKT.UM., 1297/8, 1326; BOA, A.MKT.UM., 1326/3, 30 Nisan 1290, 25 Rebiülevvel 1291; iane komisyonunda görevli olan memurların Ankara ve Kastamonu'daki ihtiyaç sahiplerini belirleyebilmek için yol masrafları ile ilgili olarak bkz. BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 91, Fi '4 Recep Sene 291.

28 "Ankara vilayeti dahilinde kahtıdan mesab olan fukara-yı ahaliye meccanen tevzi" ve "ta kılınmak üzere Dersaadet iane komisyonu tarafından mübayaa olunub Kol Ağası ...Hasan Tahsin Efendi'ye tevdi' en rapor-ı mahsûsa tahmilten üç bin çuval yani yüz elli bin kıyye dakik ile bunun mesarîf-i nakliyesine mahsuben sevk memuru saadetlü Ali Paşa'ya bin beş yüz aded osmanlı yüzlük altunu irsal kılınmışdır..." BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 90, Fi 4 CA Sene 291.

29 BOA., A.}MKT.MHM., 552/16, 1312.

30 Erler, *a.g.e.*, ss. 167-168.

Kıtlık nedeniyle halkın idareye karşı isyan ve gelen yardımları yağmalamaya dönük olabilecek hareketini önlemek amacıyla bölgede asayişin sağlanmasına dikkat edilmişti. Ankara ve yakın çevresinde kıtlıktan etkilenen muhacir ve halkın Kastamonu-Samsun'da hırsızlık ve gasb gibi suçlar işlemesine engel olunmak istenmişti.<sup>31</sup> Askeri birlikler sayesinde Ankara ve civarında güvenliği bozucu olayların yaşanmasına engel olunmuştu.

Ankara ve yakın çevresine yapılmak istenen hububat yardımının istenilen ölçüde yapılamamasının en büyük nedeni ise Osmanlı ulaşım ağının, yollarının elverişsizliği idi.<sup>32</sup> Osmanlı Devleti'nde karayolu ulaşımı uzun yıllar ihmal edilmişti. Karayollarının ve köprülerin bakımı yapılmadığı için ulaşım zorlukla yapılıyordu.

Ankara'nın hububat ve hayvan ihtiyacı merkez tarafından, fiyatların Anadolu'ya göre düşük olmasından dolayı Rumeli'den karşılanmaya çalışılmıştı.<sup>33</sup> Temin edilen hububat İstanbul'dan İzmit limanına buradan da katır ve develerle Ankara'ya gönderilmesi oldukça masraflı olmaktaydı. Ankara vilayeti idarecileri, hem yardımın zamanında taşınması hem de maliyetli olan kara taşımacılığında kurtulmak için İzmit-Eskişehir ve Eskişehir-Ankara arasında demiryolunun yapımını hükümetten talep etmişlerdi.<sup>34</sup>

Kıtlığın devam etmesi üzerine hükümetin aldığı bir kararla 1873 senesinde Ankara vilayetinde zahire ihraç yasağı uygulanmaya başlanmış ve bu konu da yabancı devletleri sefaretlerine bildirilmiştir.<sup>35</sup> Ama bu durum sadece yabancı devletler için geçerli idi. Çünkü Ankara'da hububatın eksikliğine çare olunması için vilayetteki tircilerin diğer bölgelerden zahire temin edebilmesi gerekli idi.<sup>36</sup> Ankara'ya çevre bölgelerden hububat yardımı yapılması konusunda çalışmalar yapılmaya başlanmıştı.<sup>37</sup> Bu çalışmalar içerisinde hükümet, Ankara'nın 240.000 kile (1 kıyye: 1.282 kg) ve Çankırı'nın da 100.000 kile olan zahire ihtiyacının güvenli bir şekilde karşılanması için harekete geçmişti.<sup>38</sup> Yardım için Ankara ve İstanbul'da oluşturulan komisyonlarda bazen yardım konusunda tartışmalar yaşanmıştı. Örneğin Çorum civarından yapılması istenilen tahıl yardımına tarlalarında çekirge yumurtalarının görülmesinden dolayı Çorum halkı katılmak istemiyordu. Çorum'daki yerel idareciler ve halkı kıtlık

---

31 Erler, *a.g.e.*, ss. 170-173. Yapılan yardımlar esnasında karşılaşılan yolsuzluklar için bkz. *a.g.e.*, ss. 222-228.

32 Ayrıntılı bilgi için bkz. Erler, *a.g.e.*, ss. 234-238.

33 Erler, *a.g.e.*, ss. 264-273.

34 Erler, *a.g.e.*, s. 273.

35 BOA., A.}MKT.UM., 219/19, 15 Rebiülahir 1272.

36 Erler, *a.g.e.*, ss. 352-353; mahsulatin ve tohum eksik olmasından dolayı halka yapılacak olan yardım ile ilgili bkz. BOA.BEOAYN\_d\_0804, ss. 99-100, Fi 23 Şaban Sene 92.

37 Ankara'daki kuraklık nedeniyle vilayet merkez ve yakın çevresine Yozgat, İzmit ve Sivas'tan zahire yardımı yapılması uygun bulunmuştu. Bkz. BOA., A.}MKT.MHM., 469/30, 9 Şevval 1290; BOA., A.}MKT.MHM., 476/13, 9 Rebiülevvel 1291; BOA., A.}MKT.MHM., 494/18, 16 Şevval 1304.

38 BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 93, Evrak No: 147.



yaşanma ihtimalinin yüksek olduğunu düşündüklerinden dolayı bölgeden yapılacak yardımları da satın almak istemişti.<sup>39</sup> Çorum haricinde Yozgat da Ankara'ya hububat yardımı konusunda istekli değildi. Yozgat'ın yerel idarecileri hükümetin yapılması konusunda ısrar ettiği hububat yardımı sonrasında halkın zor durumda kalacağını bildirmişti. Yozgat, her ne kadar isteksiz de olsa Ankara'nın yardımına katkıda bulunmak zorunda kalmış olduğunu bilmekteyiz.<sup>40</sup> Nakliye işleri oldukça pahalıya mal olan hububat, Rumeli haricinde Mısır hidivliği, İstanbul, Bursa, Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Gümüşhane, Aydın ve İzmit'ten de yapılmıştır.<sup>41</sup>

Ankara'da kuraklığın etkisiyle su sıkıntısı ortaya çıkmış dolayısıyla değirmenler çalıştırılmamıştır.<sup>42</sup> Bu durum da un ve ekmek fiyatlarının yükselmesine neden olmuştu. Mağdurlar için Ankara'ya gönderilen hububatın işlenememesinden dolayı halk ekmek yapamamıştı.<sup>43</sup>

Kıtlığın bir sonucu olarak yardımların zamanında yapılabilmesi için şose yolların önemi artmış ve bu konuda çalışmalara başlanılmıştı. Nakliye işlemlerinin deve, katır gibi yük hayvanlarıyla yapılması oldukça masraflı olmaktaydı. Dolayısıyla bu durum da yardım yapan yerel idare bütçelerinin zayıflamasına sebep olmuştur. Bu nedenle hükümet yardım için yapılan nakliye masraflarını mevcut gelir kaynaklarından karşılamak zorunda kalmıştır.<sup>44</sup>

Ankara 1845, 1874-1875 yıllarındaki kuraklığın sonuçlarından daha kurtulmamışken bu sefer 1881 senesinde vilayet çekirge istilası altında kalmış, özellikle Nallıhan, Ayaş, Beypazarı ve Sivrihisar kazalarını mahvetmişti.<sup>45</sup> Çekirgeler sancağın bütün tarım arazilerindeki ürünleri, bağları, bahçeleri ve bostanları kurutmuştu. Sancakta yaklaşık olarak 10.000 ton buğday ve arpa yok olmuştu. Ankara'dan Kırşehir, Yozgat ve Çorum'a kadar uzanan alanda bulunan halk hemen seferber olmuş hendekler, çukurlar ve kuyulara doldurdukları çekirge yumurtalarını yakmışlardı. Aldıkları bu tedbirlerin sonucunda çekirgeden kurtulmuşlardı. Çekirge istilasından sonra 1882 senesinde iyi giden hava koşulları oldukça verimli bir üretim yapılmasını sağlamış,

39 Şimşir, *a.g.e.*, s. 40.

40 BOA., A.}MKT.MHM., 468/83, 28 Ramazan 1290; Yozgat'ında zor durumda olduğunun anlaşılmasıyla Hükümet yardım için harekete geçmiştir. Yozgat'tan Ankara'ya zahire nakli için Hükümetin isteği sonrasında yaşanan asayişsizlik için bkz. Bayar, *a.g.t.*, ss. 59-64.

41 Erler, *a.e.*, ss. 252-290.

42 Yaşanan kuraklığın etkisiyle su sıkıntısı ortaya çıkmış, dolayısıyla da değirmenler çalıştırılmamıştır. BOA., A.}MKT.MHM., 451/25, 2 Safer 1290.

43 Erler, *a.g.e.*, s. 325.

44 Erler, *a.g.e.*, ss. 300, 311.

45 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşında Ankara*, Ankara 1993, ss. 13-14; Şeref Erdoğan, *Ankaram*, Ankara 2001, ss. 167-169 arasında Çekirge istilası ile ilgili olarak Ankara Bedeliye reisliği yapmış olan Ademzade Ahmet Bey'in hatıratını yazmıştır. Viskonsolos Gatheral'ın raporlarında çekirge istilası ve yaşanan olumsuzluklara karşı alınan önlemler ve adımlar hakkında bilgi vardır. Bkz. Şimşir, *a.g.e.*, ss. 38-41.

Anadolu genelinde olduğu gibi Ankara'da da buğday fiyatlarının düşmesine nispeten katkı sağlamıştı.<sup>46</sup>

1886 senesinin güz mevsiminde metrekare bazında yağışın az olması nedeniyle halk güz dönemindeki tohumları ekememişti. Kış mevsiminde de kar yağışlarının yetersiz olması ve Mayıs ayına kadar kurak giden hava koşulları nedeniyle 1887 senesi kuraklığı kendini hissettirmeye başlamıştı. Ankara vilayeti yaşanan kıtlık dönemlerini tam atlatamamışken 1887 senesinde yaşanan kuraklıkta vilayet halkı oldukça zor durumda kalmıştı. Tarım ile geçinen birçok aile zor duruma düşmüş, ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hayvanlarını satmak zorunda kalmışlardı. Aynı sene Ramazan ayında Ankara merkez ve Kayseri sancağında meydana gelen fırtına sonucunda bağ ve bahçelerin büyük bölümü harap olduğundan bağ sahipleri bağlarına gitmemişti.<sup>47</sup> Merkezden bölgeye durumu teftiş etmesi, kime ne kadar yardım yapılması gerektiğinin sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesi için Yusuf Bey vilayete gönderilmişti. Hem Yusuf Bey'in raporları hem de yardım için toplanacak komisyonların (Sancak ve Kaza Komisyonları, Zabitan-ı Redif memurlarının) uyması gereken bir talimatnameye vilayet gazetesinde değinilmişti.<sup>48</sup> Vilayet genelinde yapılacak yardımın Ankara kasabasının iç nahiyesinde Tellioglu'ndan, Yozgat'ta Çavuşoğlu'ndan, Kızılkoca nahiyesindeki ambarlardan karşılanması istenmişti.<sup>49</sup>

1887 senesine gelindiğinde Ankara kasabasında mültezim ve tüccarın elinde bulunan zahire miktarının 20 bin kûsur İstanbul kilesinden ibaret olduğunu vilayet gazetesinden çıkan bir haber vasıtasıyla anlamaktayız.<sup>50</sup>

Ankara Valisi Abidin Paşa merkezden, vilayetin bu sene maruz kaldığı kuraklıkla beraber muhtaç olan halka verilmesi amacıyla 190 bin keyl hintanın satın alınması ve nakliye ücreti için ihtiyaç durumu ortadan kalkıncaya kadar vilayetin aşar havalesinin verilmemesini istemişti.<sup>51</sup> 1886-87 senelerinde Ankara'da kuraklıktan etkilenen insan sayısının fazla olduğunu belirten Ankara Valisi Abidin Paşa, ihtiyaç sahiplerine yardımın yapılabilmesi için gece gündüz demeden çalıştıklarını belirtmiştir.<sup>52</sup>

46 Şimşir, *a.g.e.*, ss. 38, 40-41.

47 *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 719, Fi 29 Rebiülevvel Sene 1305 Fi 2 Kanunuevvel Sene 1303.

48 *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 709, Fi 14 Zilkade Sene 1304 Fi 22 Temmuz Sene 1303; *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 711, Fi 5 Zilhicce Sene 1304 Fi 12 Ağustos Sene 1303. Hükümet Ankara ve yakın çevresinde yaşanan kuraklığa dikkat çekebilmek amacıyla vilayet gazetesinden etkin bir şekilde yararlanılmış olduğunu görmekteyiz. BOA., A.}MKT.MHM., 476/13, 9 Ramazan 1291; BOA., Y.PRK. UM., 5/2, 2 Muharrem 1299.

49 *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 715, Fi 25 Muharrem Sene 1305 Fi 16 Eylül Sene 1303.

50 *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 709, Fi 14 Zilkade Sene 1304 Fi 22 Temmuz Sene 1303; Mültezim ve tüccarın ellerinde bulundurduğu zahire ile ilgili bkz. *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 710, Fi 21 Zilkade Sene 1304 Fi 29 Temmuz Sene 1303.

51 *Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 717, Fi 8 Rebiülevvel Sene 1305 Fi 11 Teşrinisani Sene 1303.

52 Bkz. BOA., Y.PRK.UM., 14/1, 29 Cemaziyelahir 1306.

## Sonuç

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin birçok yerinde olduğu gibi, Ankara ve civarında yaşanan kuraklıklar tarımsal üretimi oldukça kötü etkilemiştir. Yemeklik zahire bulamayan kimi insanlar tohumluklarını da tüketmek zorunda kaldıklarından dolayı başka yerleşim yerlerine göç etmek durumunda kalmıştır. Babiali durumun yerinde ve doğru tespit edilebilmesi için ziraat müfettişlerini kuraklığın etkilerinin yoğun olarak yaşandığı bölgelere göndermiş; müfettişlerin hazırladıkları raporların sonucunda hükümet kuraklıktan zarar gören halkın ihtiyaçlarının karşılanması için harekete geçmiştir. Yapılan yardımlar kimi zaman nakdi, kimi zaman da hububat temini şeklinde olmuştur. Muhtaç durumda olan halka yemeklik ve tohumluk zahire temin etmenin haricinde tarımsal faaliyetlere de başlayabilmeleri için hayvan yardımında da bulunulmuştur. Bu yardımlar kimi zaman kuraklıktan etkilenmeyen ya da daha az etkilenmiş olan bölgelerden bazen satın alma, bazen Düyûn-ı Umûmiyye'ye ödenecek gelirden bazen de kazaların âşarından sağlanmıştır. Yaşanan kuraklığın etkilediği bazı çocuklar ıslahhaneye alınmıştır.

## Kaynakça

- BOA., A.}MKT.UM., 219/19, 15 Rebiülahir 1272.
- BOA., A.}MKT.MHM., 463/81, 21 Receb 1290.
- BOA., A.}MKT.MHM., 465/71, 10 Şaban 1290.
- BOA., A.}MKT.MHM., 552/16, 1312.
- BOA., A.}MKT.MHM., 469/30, 9 Şevval 1290.
- BOA., A.}MKT.MHM., 451/25, 2 Safer 1290.
- BOA., A.}MKT.MHM., 466/65, 1290.
- BOA., Ş.D., 1334/13, 28.03.1290.
- BOA., A.}MKT.MHM., 468/83, 28 Ramazan 1290.
- BOA., A.}MKT.UM., 1326/3, 30 Nisan 1290, 25 Rebiülevvel 1291.
- BOA., A.}MKT.MHM., 476/13, 9 Rebiülevvel 1291.
- BOA., Y.PRK. UM., 5/2, 2 Muharrem 1299.
- BOA., A.}MKT.UM., 1297/8, 1326.
- BOA., Y.PRK. KOM., 5/2, 2 Zilkade 1304.
- BOA., A.}MKT.MHM., 494/18, 16 Şevval 1304.
- BOA., Y.PRK.UM., 14/1, 29 Cemaziyelahir 1306.
- BOA., BEO., 919/68898, Tarih: 4 Şevval 1314.
- BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 108, Evrak No: 372.
- BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 83, Evrak No: 1085.
- BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 91, Fi 4 Recep Sene 91.
- BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 90, Fi 4 CA Sene 291.
- BOA.BEOAYN\_d\_0804, ss. 99-100, Fi 23 Şaban Sene 92.
- BOA.BEOAYN\_d\_0804, s. 93, Evrak No: 147.
- BOA.BEOAYN\_d\_0805, s. 37, Evrak No: 6.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 719, Fi 29 Rebiülevvel Sene 1305 Fi 2 Kanunuevvel Sene 1303.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 709, Fi 14 Zilkade Sene 1304 Fi 22 Temmuz Sene 1303.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 711, Fi 5 Zilhicce Sene 1304 Fi 12 Ağustos Sene 1303.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 715, Fi 25 Muharrem Sene 1305 Fi 16 Eylül Sene 1303.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 709, Fi 14 Zilkade Sene 1304 Fi 22 Temmuz Sene 1303.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 710, Fi 21 Zilkade Sene 1304 Fi 29 Temmuz Sene 1303.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 717, Fi 8 Rebiülevvel Sene 1305 Fi 11 Teşrinisani Sene 1303.
- Ankara Vilayet Gazetesi*, N. 752, 24 Rebiülevvel Sene 306 Fi Teşrinisani Sene 304.
- Akkemik Ünal, Köse Nesibe, Aras Aliye, Dalfes H. Nüzhet, “*Anadolu'nun Son 350 Yılında Yaşanan Önemli Kuraklık ve Yağış Yılları*”, *Türkiye Kuvaterner Sempozyumu*, Turqua-A, İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, 2-5 Haziran 2005, s. 129.
- Bayar, Yener, *1873-1875 Orta Anadolu Kıtılığı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı, İstanbul 2013.
- Berkmen, Nejat, “Orta Anadolu’da Kuraklık”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı Dergisi*, S. 4, Ankara 1948, s. 8-13.
- Erdoğdu, Şeref, *Ankaram*, Ankara 2001.

- Erler, Mehmet Yavuz, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtılık Olayları (1800-1880)*, İstanbul 2012.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara 1997.
- Galanti, Avram, *Ankara Tarihi I-II*, Ankara 2005.
- İşıksal, Cavide, "Emniyet Sandığı'nın Kuruluşu", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, XI/65, Ankara 1973.
- Keskin Özkan, "Bozkırda Teknik Eğitim Teşebbüsü: Ankara Sanayi Mektebi", *ÇANAKKALE ARAŞTIRMALARI TÜRK YILLIĞI*, S. 20, Bahar 2016, ss. 65-79.
- Kılıç, Orhan, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtılıklar", *TÜRKLER*, C. 10, Ankara 2002, ss.718-730.
- Koç, Bekir, "Osmanlı İslahhanelerinin İşlevlerine İlişkin Bazı Görüşler", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 2, Gaziantep 2007, ss. 113-127.
- Müderrişoğlu, Alptekin, *Kurtuluş Savaşında Ankara*, Ankara 1993.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2011.
- Şimşir, Bilal N., *Ankara... Ankara... Bir Başkent'in Doğuşu*, İstanbul 2006.
- Tekin Saadet, "19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu'da Yaşanan Kuraklık Olayları", *JASSS -The Journal of Academic Social Science Studies- International Journal of Social Science*, Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2841>, Number: 33, p. 329-341, Spring I 2015.
- Tunçer, Mehmet, *Ankara (Angora) Şehri Merkezi Gelişimi (14.-20.Yüzyıl)*, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara 2001.
- Yavuz, Erdal, "19. yüzyıl Ankara'sında Ekonomik Hayatın Örgütlenmesi ve Kent-içi Sosyal Yapı", *Tarih İçinde Ankara*, Ankara 2000.